

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

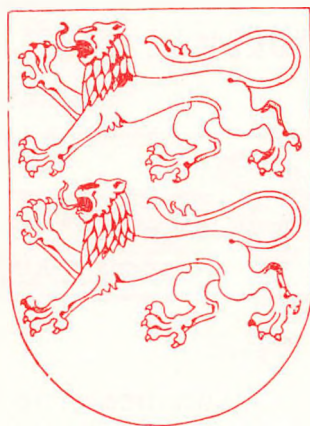
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann og Christian Stenz

INDHOLD:

- Andreas Petersen: *Dansksindede lærere under preussisk styre og minder fra Rørkær Skole indtil 1920*
Erik Bondo Svane: *Svans*
August F. Schmidt: *Trilleploven i Sønderjylland*
H. C. Jöns: *Da Hollingsted var Hedeby's vesthavn i Dannevirkes læ*
Da Treja var jernbanestation

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

Sønderjydsk
Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

*

Haslev
Gymnasium

Kostskole for Dreng

Eksamensret til Mellemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hæn-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

A
S C. Andresen
AABENRAA
Telefon 3333
Jern- og Staalforretning

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

HEJMDAL

Landsdelens Blad

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

GRAM
KOLEANLÆG

Brødrene Gram A/S
Vojens

MORSØ STØBEGODS
AKTIESELSKABET
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

Støt

Annoncørerne

Bogtryk . Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 2550*

HOTEL OG RESTAURANT
Folkkehjem
AABENRAA
F. Hinrichsen
Det historiske samlingssted
TELEF. 2848

Jern, stål, rør, sanitet
tlf. 3054 flere linier

J. P. Top's efft. A-S
Aabenraa

Graasten Bank A/S

Kontortid 9--12 & 2--4

Lørdag 9--1

GRAASTEN

1. Nye abonnenter faar Gudmund Schütte: Sønderjydske Rigssagn I til favørpris 5,— kr. (i boghandelen 6,75 kr.).
2. Indmeld Dem i Historisk Samfund for Sønderjylland (adr.: Åbenrå). Aarligt kontingent 6,— kr. + porto for to halvbind Sønderjydske Aarbøger.
3. Lokalhistoriske studiekredse bør bruge Indholdsfortegnelse til Sønderjydsk Maanedsskrift 1924—44 (2 kr.) til at samle de lokalhistoriske artikler fra deres sogn; de fleste af de pågældende hefter fås endnu (50 øre pr. stk.) ved henvendelse til ekspeditionen.

Dansksindede Lærere under preussisk Styre og Minder fra Rørkær Skole indtil 1920

Af *Andreas Petersen*

Mange dansksindede Lærere under preussisk Styre havde det alt andet end godt. Naar Myndighederne mærkede noget i den Retning, kom de ganske sikkert i Spændetrøje og maatte finde sig i mange Ydmygelser. Nogle fik Vink om at søge Afsked og andre blev tvangsforflyttede længere mod Syd. Ja, der var ogsaa Lærere, som *selv ønskede* at komme ud af Pinen ved at søge Afsked eller søge et Lærerkald i helt tyske Egne, for det var fuldstændig umuligt at vise sit danske Sindelag, om han var nok saa dygtig en Lærer. Der har endog været Tilfælde, hvor Kredsskoleinspektøren har indmeldt en saadan Lærer i den tyske Forening, og efter den nye tyske Skolelov 1888, blev Skolen mange Steder næsten en Fjende for Folkelivet. Men den store Forskel fra dengang og efter 1920, tænker Hjemmetyskerne selvfølgelig ikke paa. Jeg skal ved denne Lejlighed bemærke, at en Hjemmetysker fra min Fødeby udtalte, at det var en Skam, hvad Danmark havde gjort i 1945. »Hvis jeg var Dansker, vilde jeg skamme mig i Bund og Grund«, ytrede denne.

At en Lærer fra den tyske Skole f. Eks. gik i tysk Uniform og gik med Tyskerne under Besættelsen og saaledes blev Landsforræder, var altsaa i hans Øjne ingen Forbrydelse. Til denne Rørkær-Hjemmetyskers Udtalelse, skal jeg citere et Ord, Flensborg Avis skrev efter lignende Ytringer: »Sandheden er den, at Danmark har ikke baaret sig anderledes ad, end alle andre Lande har gjort, og det vil være svært at faa Medhold i den Betragtning, at der skulde være øvet Uret imod disse Mennesker .....«

Naar som nævnt mange dansksindede Lærere under preussisk Styre flere Steder blev daarligt behandlet, kan dette dog ikke siges om Læreren i Rørkær Skole indtil 1920, der kunde ikke klages. Gamle Skoleinspektør Burgdorf var en forstandig Mand, lidt ringere blev det under den unge Schöpfer. Alle Skolemestrene fra Klosters Dage, var næsten alle dansk indstillet.

Efter Kloster havde vi her Lærer *Gregersen, Todsén, Wind, Christensen*. Saa følger et halvt Aar Vikarerne: Degn og Lærer *Maasbøl*

fra Hostrup og Lærer *Jens Jensen* fra Jejsing med hver 1 Dags Undervisning om Ugen, derefter følger *Jensen* fra Barsø, *Jensen* fra Braderup og til sidst indtil 1920 *Johan Meyer*, som kom fra St. Jyndeved.

Jeg skal fortælle et lille Minde fra Vikaren Maasbøls Tid. Maasbøl var bekendt som en meget dygtig Regnemester. Han underviste os ved Hjælp af Træpinde, som Pøsepinde. Den unge Skoleinspektør Schöpffer vilde dog ikke godkende dette System. Naar han kom igen, sagde han, vilde han ikke se disse Pinde. — Han kom, men Maasbøl benyttede endnu Pindene. Schöpffer blev meget vred. Nu tog Maasbøl en Skrivelse op af Lommen som Kultusministeren havde sendt ham, hvori der stod, at han skulde kun blive ved med Pindene, de var gode nok. Efter at Schöpffer havde læst denne Skrivelse, tog han i Galskab Hatten og Stokken og forlod rask Skolen uden et Ord.

Jeg kom i Skole under Christensen først i Firserne, hans Forgænger Wind, var kun kort Tid i Rørkær, han blev Lærer i Handved. Christensen var ligeledes ikke mange Aar i Byen, han blev Degn og Lærer i Toftlund. I Christensens Tid havde vi en Sangbog med baade danske og tyske Sange, som var udgivet af Seminarielærer Johannsen i Tønder. Danske Sange, som ikke fandtes i Bogen, lærte vi i hans private Stue ved Pianoet. I 1885 kom den tyske Sangbog med de nationale Sange, men de blev dog aldrig sunget. Lærer Christensen var ogsaa meget interesseret i at lære os danske Sanglege, ligeledes ogsaa i Gymnastik og Fysik. Rørkær Skole havde jo dengang et Skab med mange Fysikalske Apparater, og paa Skolepladsen stod flere Gymnastiske Redskaber fast i Jorden. Christensen var en meget dygtig Lærer.

Den følgende Lærer, *Jensen* fra Barsø, var lidt anderledes. Sangtimerne blev strøget, der var ikke en Tone skabt i ham. Jeg spurgte ham engang, hvorfor vi ikke maatte synge. Han svarede mig strengt, at »Synge kunde ikke læres, det var en Gave af Herren«. Tysk kunde han ikke, og paa et tysk Kursus i Kiel, hvor mange maatte hen, vilde han ikke. Det er ikke nemt at lære gamle Hunde Kunster, ytrede han, og gamle Burgdorf lod Naade gaa for Ret.

Den næstsidste Lærer, *Jensen* fra Braderup, var en dygtig Lærer, han var ogsaa danskinteressert. Medens han gik paa Seminariet i Tønder, gik jeg paa Seminarieskolen og kendte ham saaledes allerede fra den Gang. Han var den sidste Lærer paa Seminariet som antoges med forkrøblet Ben.

Den sidste Lærer var *Johann Meyer*. Tiden fra Midten af Halvfemserne til 1920 er et Kapitel for sig. Tøjlerne blev lidt efter lidt strammere. Man mente nu at have faaet en noget mere tysk indstillet Lærer i den ny Lærer *Meyer* til Rørkær Skole. Jeg skal nu fortælle

lidt mere om denne Lærer, saadan som jeg fik ham lært at kende. Han er død for mange Aar siden. Johann Meyer stammede fra et dansk Hjem i Simondys ved Flensborg, af samme Slægt som Sognefoged Johann Meyer i Frøslev. Som Købmand i Byen kom jeg ofte i Samtale med ham, og opdagede snart, naar vi var ene sammen i mit Hjem, at Lærer Meyer faktisk var dansk. Han var meget glad for at kunne udtale sig frit under fire Øjne, saa der ikke kom noget i Offentligheden. Jeg maatte give ham Haandslag paa, at der ikke kom det mindste frem. Naar vi var ene i mit Hjem, var han meget ivrig efter at drøfte det danske Spørgsmaal. Han kendte Danmarks Historie paa Fingrene fra Skagen til Ejderen. Jeg havde ofte ondt af, at denne Mand med hans danske Følelser, var kneblet, saa han ligefrem var nødsaget til at vise sig som en god Tysker. Hjemmetyskerne begyndte jo i disse Aaringer at røre mere paa sig. En tysk Forening blev dannet, og Lærer Meyer blev bedt om at være dens Formand, hvilket han jo var nødt til. Da en dansk Sangforening blev oprettet, og øvede i Stationskroen i Jejsing, og der kom et tysk Forbud mod at synge i Kroen, kom Meyer til mig og var meget ked af det, han paatalte det i et tysk Møde. Han bad om at maatte skrive en Sang til Sangforeningen, og den blev trykt i Tønder. Jeg skrev Melodien. Forfatterens Navn maatte selvfølgelig ikke offentliggøres. En Afskedigelse vilde jo i saa Fald med det samme være en Kendsgerning.

Her er saa Sangen, forfattet af den tyske Forenings Formand:

S A N G E N

Det yngste Barn!

Tilegnet Sangforeningen Jejsing af J.....

Melodi af Andr. Petersen.

Det yngste Barn man hører skrike:
O Moder, tag Du os dog med!
Og ret af Hjertet vi Dig sige:
Det Sted Du staar, der staar vi ved;
Af Hjertet tolke vi den Sag
som er os kær, os til Behag.

Øm Moder, ømt Du os omfavne,
Os trykke til Din bløde Barm,
Da intet mer paa Jord vi savne.
Vi taale gerne Haan og Harm,
Vi stoppe ej, ej stille staa,
Men ufortrødent fremad gaa.

Vel er af Tal vor Flok kun lille
I Jejsing By, vi ere faa.
De fleste her desværre ville
Os ej og ej vor Sag forstaa,
Dog reise vi vort Hoved kæk,
Gyldighed har den mindste Bæk!

Og Brødre skulde jeg forraade
Jer et? De fleste ved det ej!
Vort Nabolag os kunne baade
Og vise os den rette Vej,
Historisk er vort lille Bjerg,
En Helt her hviler, ej en Dverg!

I kjende ham. Jeg vil ham nævne,
Han Holger Danske kaldes maa!
Hvad synes I? Mon ej vi evne
Med ham en Dyst en Kamp at slaa.
Velan! Saa dybt vi sætte Spor,
Naar vi som Holger Danske gaa.

Ja, runge skal vor Sang, den kære,
Saa høres den skal fjern og nær,
Om hvad vi er, hvad vi vil være
Og et vi ønske os især:
Den trænge gjennem Bjergets Top,
Saa Holger Danske vaagner op.

Resultatet af det preussiske Sangforbud blev som bekendt et dansk Forsamlingshus i Nærheden af Kroen. En Aften, der var tysk Møde i Kroen og samme Aften Møde i Forsamlingshuset, udtalte den »tyske« Formand, at den tyske Forening kunde lære meget af den danske Nabo. »Medens vi her sidder«, sagde han, »og knap kan synge første Vers af »Deutschland über alles« udenad, synger de danske Sange fra første til sidste Vers og næsten alle udenad«.

Johann Meyer faldt lidt i Unaade paa Grund af disse Udtalelser hos flere Tyskere i Sognet. — Ja, saadan var den sidste tyske Lærer, som jeg kendte ham indtil 1910, da jeg rejste fra Hjemstavn, men jeg kan ikke tænke mig, at Lærer Meyer de sidste 10 Aar under tysk Styre har lært Børnene i Rørkær Skole mere om den tyske Herlighed, end han strengt har været nødt til.

SVANS

Af ERIK BONDO SVANE

Fra Eckernførde gaar Vejen mod Vest ad Slesvigchausseen langs med Noret; efter ca. 4 Km.'s Kørsel drejes af til højre ad Vejen til Gammelby; denne Vej følges et Stykke og derefter drejer man af til Venstre ad Vejen til Koslev:

Kirken er vidt synlig med sit svære runde Taarn, som delvis er af Kampesten, (sammenl. Oversø og Sønder Stabel Kirker og de forsvundne Taarne i Slesvig, Haddebod og Kamp ved Rendsborg).

I Koslev Sogn sad i over 10 Aar (1853—64) en Københavner, E. A. Baadh, som Præst. Kirkesproget var udelukkende tysk; det lykkedes ham at staa i et godt Forhold til Menigheden, selv om han stadig følte, han blev betragtet som fremmed.

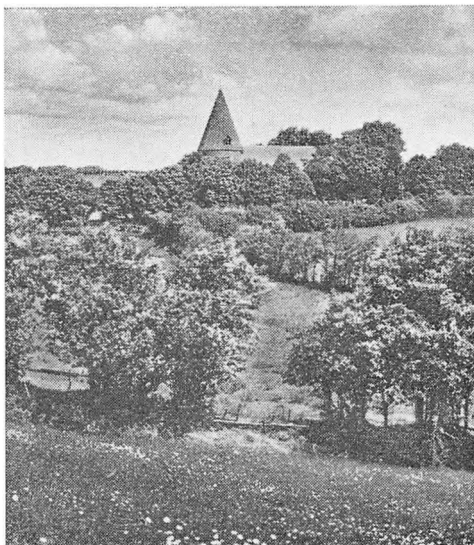
Herfra er der mod Syd Udsigt over den smalle Tange mellem store Bredning og Vindeby Nor; Bul Sø som ligger umiddelbart mod Syd. Stik Vest ses Langesø og lidt længere mod Syd den lille Kol Sø. Mod Nord ligger Koselaaens Dal. Det var paa disse Strøg, vor Hær kæmpede den 12/9 1850, men Overblikket over Slagmarken tabes paa Grund af de senere anlagte Christianshøj og Snap Plantager.

Efter Istedslaget havde vor Hær besat Dannevirkestillingen med en Brigade under Ledelse af Oberst Krabbe paa venstre Fløj, som først og fremmest skulde hindre Fjenden i at gaa over Slien ved Mysunde. En Bataillon dannede Forposterne langs Østerbækken og Østervolden, fra Store Bredning til Vindeby Nor, en anden stod i Eckernførde, en tredie var opstillet mellem Langesø og Kosel, og endelig stod den fjerde i selve Mysundestillingen. Ialt raadede Krabbe over 3000 Mand og 10 Kanoner. Den 12/9 1850 søgte General Willesen med 15,000 Mand, betydelige Reserver og 46 Kanoner at gaa over Slien.

Allerede Klokkeren 11,30 blev vore Vedetter ved Østerby angrebet, men det varede over 1 Time, før Fjenden kunde rykke frem mod Kockendorf; her var Østervolden blevet besat af Reserven under Ledelse af Kaptajn Ræder. Klokkeren 13,30 trængte Fjenden ind i Kockendorf, men blev drevet tilbage. Da Stillingen imidlertid blev truet med Omgaaelse over Snap Mølle, maatte Forposterne efter ca. 1 Times Forløb rømme Kockendorf og trække sig tilbage over det dengang aabne Terræn til Koslev.

Her stod friske Tropper parate til at optage dem. 2 Kanoner bag Kol Sø og 2 bag Bul Sø fik den forfølgende Fjende til at sagtne Farten, hvorved Forposterne slap igennem til de i Forvejen anlagte Løbe-

Kasel kirke, Svans

grave mellem Langsøen og Kosel-Aaens opstemmede Lejer. Imidlertid var det lykkedes Fjenden at trænge øst om Bul Sø ind i Koslev, hvorfra vi blev beskudt i Flanken. I mønsterværdig Orden trak vore Tropper sig herefter tilbage til Mysunde, hvor Hovedkampen stod.

Fra Koslev gaar det ad Vejen mellem Langsøen og Aadalen til Mysunde, egentlig Mjøsund, d. v. s. det snævre Sund; Slien er her som en bugtet Aa, kun 75 m bred. Navnet gaar flere Gange igen i Krigshistorien.

Allerede paa Knud Lavards Tid har dette vigtige Overgangssted været sikret ved Borgen Kiil.

Efter Slaget ved Bov blev Mysundestillingen den 11/4 1848 besat af danske Styrker under Oberst Haxthausens Ledelse. Et Kompagni skulde sendes til Eckernførde, men Færgen og alle Baade var trukket op paa den anden Bred. En Menig, Peter Lassen Volstrup, skaffede imidlertid Forbindelsen til Veje ved at lade sig sætte over Slien paa en Ladeport.

Den 23/4 1848, samtidig med at Hovedhæren kæmpede ved Slesvig, udviklede der sig paa dette Sted en Skydefægtning tværs over Slien mellem Prøjerne og Danskerne, hvad der skulde aflede Opmærksomheden fra, at Slesvig-Holstenerne var gaaet over Slien ved Stubbe.

Vi vil nu atter følge Kampen 12/9 1850.

Chefen for 1. Brigade, Oberst Krabbe, havde forberedt Forsvaret omhyggeligt. Syd for Byen var en Løbegrav anlagt tværs over Mysunde Halvøen; en Bro, sikret ved et Brohoved, forbandt Halvøen med Angelsiden, hvor der var indrettet Kanonpladser bag Færgegaarden. Udpaa Eftermiddagen begyndte Angrebet. Vort Artilleri — 10

Kanoner —, der efterhånden alle tog Stade nord for Slien, kæmpede et Par Timer under Kaptajn Dinesens Ledelse mod Fjendens 22 Kanoner, hvoraf navnlig 4, der flyttedes ud paa Kilfoden (Halvøen overfor Mysunde) voldte stor Skade ved at bestryge os paa langs. Det lykkedes imidlertid Dinesen ubemærket at trække 6 Kanoner ud af Kampen og faa Skaden udbedret, saa Fjenden, da de atter blev sat ind i Kampen, troede, at det var Forstærkning fra Slesvig, hvilket var medvirkende til, at Angrebet standsedes Klokken 18. — Imens havde vort Infanteri været udsat for hæftig Beskydning. Klokken 17 havde Fjenden forsøgt Storm, men blev drevet tilbage af vore Kanoner og af Ilden fra Løbegraven. Efter at Stormen var opgivet, forfulgte vore Styrker Fjenden indtil Mørkets Frembrud, da Hovedstyrken vendte tilbage til Mysunde, medens Forposterne tog Stilling bag Bul Sø. Næste Dag indtog vi vore gamle Stillinger.

Vort Tab var 58 Døde, 158 Mand saarede og 28 Fanger. Fjendens Tab var 14 Døde, 140 Saarede, 142 Mand fanget, men Tabet af Døde er vistnok angivet for lavt. Blandt vore døde Officerer var H. B. Schou og Ernesto Dalgas, der begge hviler paa Michaeli Kirkegaard i Slesvig; andre Krigergrave findes paa Brodersby Kirkegaard.

Til Kampen ved Mysunde 12/9 1850 knyttede C. F. Molbech sit Digt »De to Soldater«:

Tilbage! lød Trompetens Skrald —
den sidste Flok af Fjendens Hær
drog slagen fra Midsundes Bro,
og over Valen fjern og nær
sank Nattens dybe Ro.

2 saarede Soldater, en dansk og slesvig-holstensk Sønderjyde laa saarede ved Sliens Bred.

Paa begges Pander stod en Sky
af fjendisk, forbitret Had, og dog —
og dog var de fra samme By
og talte samme Sprog.

I et Syn oplevede de Erik og Abels usalige Broderstrid, kom til Besindelse og blev i den sidste Time forligte.

— da laa de begge døde der,
men løst var alle Hadets Baand,
hver havde sluppet sit Gevær
og holdt den andens Haand.

I 1864 var Mysunde den eneste af de planlagte Slibefæstninger, som var kommet til Udførelse. Syd for Byen var opkastet 2 Skandser paa hver Side af Koselvejen, nord for Byen var anlagt 3 Skandser samt et befæstet Brohovede. 2 Broer førte til Angel, hvor der langs Slien fandtes en Række Kanonpladser. Stillingen var dog ikke færdig; bl. a. manglede Løbegrave. Her modstod Danskerne med 2000 Mand (3. og 18. Regiment) og 20 Kanoner Prins Friedrich Carls (Oldefader til

Kronprinsesse Ingrid*) Forsøg paa med 10.000 Mand og 64 Kanoner at gaa over Slien og falde Hovedhæren ved Dannevirke i Ryggen. Alle-rede Klokken 10 opdagede vore Forposter Fjenden og trak sig tilbage. Klokken 12 lod General Gerlach foretage et Rekognoscerings-Udfald, som imidlertid blev slaaet tilbage. Efter Klokken 13 tog Skydningen voldsomt fat. Tyske Batterier kunde i Ly af Taagen trænge frem til Lavningerne 100—150 Meter fra vore to sydlige Skandser, ja blot i en Afstand af 50 Meter fra disse søgte Fjenden at grave Løbegrave. I den østlige Skandse var en Kanon særlig udsat. Soldaterne, som havde betjent den, blev skudt ned, men Kaptajn Hertel kom til og rettede selv Kanonen, tidsnok til ved Kardæskskud at tvinge den fjendtlige Bataillon bort. I den vestlige Skandse faldt Kommandanten, Kaptajn Schou (saaret ved Dybbøl 1848, mistet Armen ved Kolding 1849, deltog i Felttoget 1850). I dette Afsnit blev Fjenden beskudt af Batterierne hinsides Slien og maatte vende om. Efter at ogsaa Angrebet ad Koselvejen var mislykkedes, ophørte Kampen Klokken 16. For at redde nogle Afdelinger, som var kommet for langt frem, søgte Prinsen, under Paaskud af at ville opsamle Saarede og Døde, Vaabenhvile; næppe var denne indtraadt, før de fremskudte Afdelinger løb tilbage. Vort Tab var 140 Mand (39 døde, 94 saarede, 7 fangne), det vil sige, at i de 3 Timer, Kampen rasede, faldt eller saaredes paa denne 500 Meter lange Forsvarslinie gennemsnitlig 1 Mand hvert andet Minut. Fjendens Tab var 199 Mand. Prinsen opgav herefter at gaa over ved Mysunde og trak sig længere ud i Svans. 3/2 kom Chr. IX. til Stede og hilste paa sine tapre Soldater. — Ved Tilbageetog 5/2 lykkedes det Kaptajn Hertel at redde 6 Kanoner.

Der er rejst et præjsisk Kriegermonument øst for Vejen. Flere af Husene i Mysunde By har Murene spækket med Kugler.

Til Slien ved Mysunde knytter sig Beretningen om Bloddaaden 9/8 1250, da Erik Plovpenning blev myrdet.

Fra Mysunde gaar man forbi det præjsiske Monument for 2/2 1864 og saa mod Øst til Ornum, som nu er et Gods; Navnet Ornum betegner et fra Markfællesskabet udsondret Stykke Jord. Forbi Eskildsmark gennem Bohnert mod Vest ud til Boborg. Ved Boborg Høj mellem Slien og Ornum Nor laa Valfarts-Kapellet »Zum finstern Stern«, som skal være bygget til Sone for Kong Eriks Mord. Nord for Boborg ved Sliens Bred ligger Kongsborgs Voldsted; det fremtræder som en Samling Træer, hvoraf rager Spiret af en Villa fra 1902.

Voldstedet ligger paa et Næs, adskildt mod Land af uigennemtrængelige Enge. Paa sine Steder er Voldene tredobbelte. Borgen blev anlagt 1415 af Erik af Pommern under dennes Kampe mod Holstenerne. Her førtes i Juli 1417 forgæves Forhandlinger mellem Kongen og Greverne; i Slutningen af Aaret blev Borgen belejret, men ikke indtaget. Senere synes den at være blevet rømmet af Danskerne, men dens videre Historie er kun lidet kendt.

*) nu dronning (red.)

Derefter tager man tilbage over Bohnert og Nørby til Risby. 1352 nævnes Risby Herred. Indtil 1514 holdtes her Ting. Husene øst for Banen hedder endnu Dingstock (Tingstok). Risby Kirke er bygget af Tegl, vendisk Skifte; Skibet er senere forlænget mod Vest, og hertil slutter sig et lille Taarn. Dr. Jan Steenberg antager, at Kirken er opført ca. 1210 af den samme Mester, der ombyggede det østlige Langhusfag paa Slesvig Domkirke, og altsaa er et af de tidligste Eksempler paa, at nordtysk Murstensarkitektur har overskredet Ejderen. Læg Mærke til de smukke Sokler — »Saa smuk en Apsissokkel kendes ikke i Sønderjylland«, — Vinduer, — de oprindelige er bevaret paa Nordsiden med malede Rudemønstre i Buen, — og Portalen; navnlig Sydportalen, hvor Soklen føres op som en Ramme uden om selve Portalen. Læg ogsaa Mærke til det ejendommelige Klokakitæl, der kun findes her, i Slesvig og paa Lolland.

Fra Risby gaar Vejen tilbage til Nørby, hvorfra lidt senere en Sidevej paa højre Haand bøjer af til Bystrup, egentlig en Landsby, nu et Gods, som ligger ned mod Slien. Herfra gaar en Vej mod Øst og skærer ca. 1½ Km. senere Petribækken. Noget øst for Bækkens Udløb i Jahnskoven og lige op til Slien skimtes Voldstedet og de fugtige Grave af det gamle Stubbe.

Navnet tyder paa gammelt, ryddet Skovland. 1406 overlod Slesvig-Bispen Johan Skondelev Stubbe til Dronning Margrethe; 1410 blev den indtaget af Holstenerne og ødelagt.

Der fortsættes mod Øst ad Vejen, som i en Bue bøjer ind i Landet gennem Petriskoven og atter til Slien ved den nuværende Herregaard Stubbe, der ligger ca. 2 Km. øst for Voldstedet.

Ved Stubbe lykkedes det Natten til den 23/4 1848 en Friskare paa 60 Mand under Ledelse af Kaptajn Aldesser at sætte over Slien, hvor han den 23. i Broderby erobrede nogle Proviantvogne, og i Tolk 5 Batt. Tros og Bagage. Rygtet om Friskarens Færden i Angel gav Anledning til Oberst Juels første, overilede Rømning af Gottorp.

Fra Stubbe tager man ind i Landet — Jernbanen Kiel-Flensborg skæres til Kriseby. I Kunsthistorien er denne By kendt for den af Johann Nicolaj Otte 1759 grundlagte Fajancefabrik, som senere flyttedes til Eckernførde. Videre til Siseby (i Kirken findes en Prædikestol af Hans Gudewerth I) og til Grumby og Vindemark. Herefter følges Slien. Paa et Næs, lige øst for Udløbet af et lille Vandløb, laa Svonsborg, der vistnok ligesom Kongsborg er anlagt af Erik af Pommern. Langs Stranden gaar Rejsen til Amalienborg og Sundsager og med Færgen til Arnæs. Hvor Amalienborg nu ligger, laa tidligere en Landsby Rinkenæs.

Her lod Prins Friedrich Carl den 6/2 1864 sine Pionerer bygge en

Bro. Isen var brudt op paa Slien og drev i store Flager med Strømmen og lagde betydelige Hindringer i Vejen for Arbejdet, som tog 6½ Time. Dette viser, at Slien under de givne Forhold var en meget stærk Stilling, og at Arbejdet næppe kunde være blevet udført i den danske Ildlinie.

Man bøjer nu atter ind i Landet til Godset Karlsborg, oprindelig en Landsby — Gerreby —, senere Gods, opkaldt efter Landgreve Karl af Hessen, efter hvis Død det tilfaldt Hertug Carl af Lyksborg, Landgrevens Dattersøn.

Her havde Natten 5—6/2 1864 Prins Friedrich Carl sit Hovedkvarter og drøftede i et Krigsraad den til næste Dag planlagte Overgang over Slien. I Raadet deltog bl. a. Storhertugen af Mecklenborg-Schwerin og Prins Albert af Prøjsen. Udenom Hovedbygningen bivuaakerede i tusindvis af Soldater i den iskolde Nat; alt Lys, som kunde ses fra Slien, var forbudt. Stemningen var dystert. Da indløb Meldingen om, at den danske Hær havde trukket sig tilbage.

Herefter fortsættes til Karby — egentlig Kirkeby.*) Karby Kirke har bredt Taarn med Saddeltag. Prædikestolen er af Hans Gudewerth I fra 1592. Alterbilledet af Christus i Gethsemane Have er af Detlev Jessen fra Detzbøl, en Elev af Eckersberg.

Vejen til Løjtmark og Ellebjerg vælges; mellem Ellebjerg og Kappel forbinder en Pontonbro.

Her gik den prøjsiske General Roeder den 6/2 1864 over Slien, efter at Forsøget ved Ellebjerg Skov - Rabbølsund var strandet. Paa Grund af Drivisen varede det 7½ Time (fra 0,20 til Kl. 8) at faa første Regiment over; næste Regiment brugte ca. 2 Timer. Prøjserne fik endda Hjælp af Beboerne i Kappel, som havde frit Slag, efter at den danske Hær var draget bort; den tyske Militærhistoriker Grev Waldersee skriver: »Havde der staaet en opmærksom Fjende paa den anden Side, havde Overgangen paa dette Sted vanskeligt ladet sig udføre.«

Herfra vender man tilbage til Ellebjerg og videre ad Vejen til Olpenæs, der drejes dog forinden af til venstre til Ellebjergskoven; alle Vejene er ikke lige farbare.

I Skjul af Skoven, som gaar helt ned til Vandet, stod Natten 5—6/2 1864 General Roeder parat til at gaa over Slien med 30 Baade fra Eckernførde. Forsøget blev gjort, da man havde modtaget Underretning om, at vor Hær havde rømmet Dannevirke. Paa Grund af Isvanskeligheder opgav Generalen at gaa over paa dette Sted og befalede, at Overgangen i Stedet for skulde finde Sted ved Ellebjerg-Kappel.

Sliminde nævnes i Jordebogen som Krongods. I Nærheden laa den vigtige Befæstning Gammelborg og Mynnæsby med Kirke. 1802 opdagedes ved lav Vandstand Kirkegaarden med Egetræskister. Byen skal være ødelagt af Vandet.

*) Fra 1948 har der været dansk skole i Karby (red.)

Det gaar saa tilbage til Olpenæs og mod Syd til Brodersby, hvor man eventuelt kan tage Jernbanen tilbage. Cyklisten fortsætter over Karby til Damp.

Damp er et stort Gods, der strækker sig helt ned til Østersøen. Borganlægget bestaar af 2 Holme, omgivet af Grave. Paa den første Holm ligger Avlsbygningerne, paa den anden selve Slottet, der nu danner et trefløjet Anlæg. Hovedfløjen er ældst, bygget 1529; de glatte Gavle med de udvendige Skorstene røber engelsk Paavirkning. Indvendig (utilgængelig) er en stor 9 Meter høj Hall med Orgel og et ejendommeligt Trappeanlæg i Barokstil. Vest for Gaarden ved Skoleskoven ligger Johannesstiftelsen, grundlagt 1706 for 12 Lemmer. Kapellet er fra 1742.

Vi fortsætter mod Vest til Grønholt, hvis smukke og enkle Bygning er opført 1760'erne af Hamborg-Arkitekten Sonnin. Slottet har en smuk Indgangsportal.

Herfra tager vi mod Syd til Svastrum med en Stubmølle fra 1771, den eneste i Sønderjylland, der endnu er i Brug. Man fortsætter til Vabs — egentlig Varpenæs. Kirken har Taarn og Hvælvinger fra det 17. Aarhundrede; indvendig er der Kalkmalerier. Herfra fortsættes til Ludwigsborg.

Ludwigsborg (tidligere Kohoved) var oprindelig en Renaissanceborg. Huset blev ombygget til et Dobbelthus (sml. Egeskov paa Fyn). Porthuset stammer fra denne Tid. Ca. 1735 ombyggedes Hovedbygningen af Nicolaj Egtved i Barokstil; til Gaardsiden anlagdes den morsomme, halvrunde Staldbygning, til den anden Side Parken, alt kædet sammen af en fælles Symmetriakse. Blandt Ejerne skal særlig nævnes Generalen paa Langeland Frederik Ahlefeldt. Hans Datter, den kendte Elise Ahlefeldt, der senere blev gift med den tyske Frihedskæmper General Lützwow, har boet her (1807—08).

Fra Ludwigsborg gaar det til Hemmelsmark; den nuværende Hovedbygning er opført af Prins Heinrich af Prøjsen — en Broder til Kejser Wilhelm. Prinsen ligger begravet her i et stort Mausoleum.

Man vender nu tilbage til Eckernførde.

TRILLEPLOVEN I SØNDERJYLLAND

Af AUGUST F. SCHMIDT

I Tidsskriftet Sprog og Kultur V (1936), 113-147 og VI (1937), 10-26 har Overinspektør ved Nationalmuseet, Dr. phil. Axel Steensberg i en kyndig og instruktiv Afhandling givet alle tænkelige Oplysninger om *Trilleploven*, en vestjydske Plovtype, der er særlig kendt fra Egnen omkring Tarm, men ogsaa fra nordligere og sydligere Om-

råder af Vestjylland forefindes der Oplysninger om denne Plov, der har været kendt og benyttet i Esbjergengen (Skads Herred) allerede o. 1760.

Fra *Hygum* i Frøs Herred er bevaret en Trilleplov, der nu findes i Malling Landbrugsmuseum Syd for Århus. Af denne plov giver Dr. Steensberg en detaljeret Beskrivelse i *Sprog og Kultur V*, 123-24, hvor der ligeledes findes et Fotografi af den.

H. F. Feilberg omtaler i sin *Ordborg over jydsk Almuesmål III*, 846 Trilleploven som almindeligt forekommende i *Agerskov Sogn* (Nørre Rangstrup Herred), og dette er rimeligvis det østligste Sted, den optræder i Nordslesvig. Feilberg nævner som dens Hjemsted tillige *Braderup* (Brarup) Syd for Tønder; men denne Stedbestemmelse er iflg. *Axel Steensberg*, S. 138, ikke helt sikker.

Til disse få Meddelelser om Trilleploven i Sønderjylland kan nu føjes et nyt Bevis på denne Plovtypes Tilstedeværelse i nævnte Landsdel, idet Folkemindesamleren, Lærer *Marcus Jensen Skov* (1844—1914) o. 1884 nedskrev en lille Beretning om Ploven, ledsaget af en Skitse, der skulde give et Indtryk af dens Udseende. Skovs Kendskab til Trilleploven er formentlig fra *Birkelevengen* (Vodder Sogn), hvor han var lærer 1873—96, men det er også muligt, man har haft en Trilleplov på *Gården Askov* (Gram Sogn), hans Barndomshjem (jfr. *Sønderjydske Årbøger* 1952, 28, 52-53).

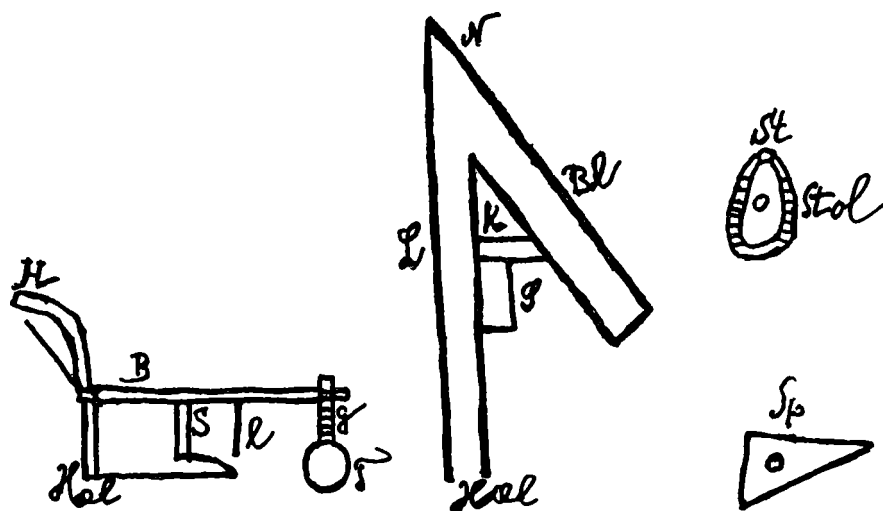
Trilleploven var en almindelig Plov uden Hjul, men med en Trille foran Langjernet, der ridsede Furen op foran Plovskær og Muldfjæl. Det er nu let ved Hjælp af det fortrinlige Illustrationsmateriale i Dr. Steensbergs for Emnet grundlæggende Arbejde at få et Indtryk af Trilleplovens Udseende, bedre end af *M. J. Skovs* Optegnelser og Tegninger.

Da Trilleploven var forsynet med et lille støttende Trillehjul henne nærmest Hammelstokken, kunde den gammeldags, tunge Forplov undværes, hvilket uden Tvivl har været en Fordel, idet Ploven derved var lettere at håndtere. På moderne Plove (f. Eks. *Fraugde-Ploven*) har man en lignende Trille som Støttehjul forrest på Plovgaffelen, der på det af Skov kendte Eksemplar gik igennem æ Bøm (Plovens Ås) Trillen kunde hæves og sænkes, eftersom der skulde skrælplojes eller dybpløjes. Gaflen havde forneden to Grene, mellem hvilke Trillen løb rundt. Fra Hælen gik æ Handel (Styrehåndtagene) op. Sulen gik ned ved Krydset. Sulen bestod af Stang og Bøjle. Stangen gik ud til højre fra æ Handel. Bøjlen sad på Muldfjælen og vendte ned efter. Den havde Takker eller lignede en Kam. Gennem Muldfjælen gik en Nagle ind i Stolens Bøjle. Naglen havde en Splid, som man skød en Skodde

igennem og som greb ind mellem Takkerne. Derved kunde man hæve og sænke Muldfjælen.

Af hosfølgende Tegning er på Grundlag af M. J. Skovs Kladde (i Dansk Folkemindesamling) søgt givet et Indtryk af den Trilleplov, Skov omtaler i sine Optegnelser fra 1880erne.

Da Skovs Oplysninger om Trilleploven hidtil ikke har været offentliggjort, tør man tro, at de må være af nogen Interesse, idet de

Tegning af en Trilleplov. Efter Kladde af M. J. Skov, tegnet af Aug. F. Schmidt.
H: Handel — B: Bøm — S: Sulen — g: Gaffel — T: Trille — L: Landside
N: Næse — Bl: Blad — K: Kryds — St: Stang — Sp: Splid — l: Langjern.

på heldig Måde supplerer alt det af Dr. Steensberg tilvejebragte og med så megen Kyndighed behandlede Materiale, der i hans Fremstilling giver en fængslende Redegørelse for en nu svunden Plovtype, der ikke var af så høj Alder, men dens første Optræden her i Landet kan dog sikkert ligge længere tilbage i Tiden end 1700-Tallet. Trilleploven kan have modtaget et væsentligt Konstruktionstræk — Takindstillingen af Trillehulets Skaft — fra Nederlandene, hvormed de vestjydske Egne har gammel Kulturforbindelse. Trilleploven har betydet et hensigtsmæssigt teknisk Fremskridt, der fik sin Betydning ved i Vestjylland at formidle Overgangen fra Hjulploven til Jernsvingploven.

Endelig skal nævnes, at Axel Steensberg også giver Oplysning om, at det ældste Billede, vi har her i Landet af en egentlig Hjulplov, ses i Frøs Herreds Segl fra o. 1300. Det er et Redskab af lignende Kon-

struktion som 1700-Tallets Hjulplov. Den har en særdeles tydelig Muldfjæl, men Skæret er tilsyneladende symmetrisk.

Det er nok værd at blive erindret om, at man fra Nordslesvig har vort ældste Hjulplovbillede, just fra den Egn, hvorfra vi i Nutiden har de bedste sønderjydske Oplysninger om Trilleploven, til hvis Udbredelseshistorie her er leveret et beskedent Bidrag, der kan opfattes som et Tillæg til det øvrige, der nu vides om denne Plovtype i vort Land.

Da Hollingsted var Hedeby's Vesthavn i Dannevirkes Læ

Af H. C. JÖNS

Naar man staar paa Trenebroen i Hollingsted og ser mod sydøst i Retning mod Claus Haggens Gaard, opdager man en 60—100 m bred Forhøjning i Landskabet, omgivet af lave Enge, som ofte staar under Vand, hvis det regner uafbrudt en Dags Tid. Historiegranskeren ved, at det er Resterne af et Centrum for Verdenshandelen, som blomstrede omkring Aar 800, og som allerede 400 Aar senere næsten skulde gaa i Glemsel. Det er ikke mindst vore Hjemstavnsforskernes Fortjeneste, at de ved Hjælp af Spaden i Aarene 1932—34 opdagede Rester af den gamle Handelsplads, hvis Forbindelse med det verdensberømte Hedeby er givet. Beviser herfor giver de fundne Rester af Reliefbaandskar og Keramik fra det 22 Hektar store Hedeby-Areal ved Hadeby Nor.

Den kun 18 km lange Vej fra Slihavnen førte forbi Dannevirke ud til den store Havneplads Hollingsted. De nævnte Keramikrester beviser, at man fra Hollingsted havde Handelssamkvem med baade London, Köln og Rom samt over Grækenland endog til Orienten. En i Hollingsted stadig levende Overlevering siger, at Kirken med det lille Trætaarn ved Trenebroen oprindeligt har været Pakhus for Handelen med England. I Slesvigs Byret nævnes Handelspladsen i Hollingsted som Genpart til Havnen ved Slien. Man vil ogsaa hurtigt opdage, at Kirkerne langs Trene — Handelsvejen fra Ejdermundingen over Svabsted, Hollingsted til Slibugten er bygget af Tufsten fra Rhinlandet, ført hertil på Datidens smaa Skibe. Gaar man i Fantasien tilbage til hin Tid, ser man et livligt Haveliv paa den i Dag saa fredelige Plads. Nordiske Søfolk lander med Pelse, Levnedsmidler og Smykker i Hadeby Nor, kører svært bevæbnet deres Varer langs med det beskyttende Dannevirke ud til Handelspladsen Hollingsted. Sejled derfra til

fjerne Lande, for at bytte deres Varer mod Rhinskvin, romerske Vaa-
ben og orientalske Sjældenheder.

I det 13. Aarhundrede flyttedes Søhandelens Tyngdepunkt gennem
Hanseaterne til Lybæk. Ogsaa Oksevejene ned gennem Øst- og Vest-
jylland til Vedel ved Hamborg mistede efterhaanden deres før saa
store Betydning. Hjemstavnsforskeren ved, at ogsaa Store Rejde (ved
Rejdeaa) menes ligesom Hollingsted at have været Handelsplads for
Hedeby. Det paastaas, at Rejde ikke betyder Ryddeplads i Kratskove-
ne paa den store Krop Hede, men kommer af Red, dvs. Ankerplads
for søgaaende Skibe. Imod denne Fortolkning taler dog den Kendsger-
ning at Rejde Aa som ved Hollingsted munder ud i Trenen, paa den
7 km lange Vej fra Rejde til Mundingen har et Fald paa 10 m, og dette
Fald maa absolut være dårligt for Sejlads.

Det nuværende Hollingsted er en senere bygget Bondeby, hvor Hu-
senes Byggestil viser nedersaksisk Islæt, og hvor Rester af det for-
dums stolte Danevirke ses tydeligt den Dag i Dag.

Da Treja var Jernbanestation

Af H. C. JØNS

Den første Jernbane, der blev oprettet i vor Landsdel, var Banen fra
Altona over Neumünster til Kiel, den saakaldte Christian VIII's Øster
søbane. Den blev bygget i Aarene 1844—45 af den danske Stat. For-
retningsfolk fra Neumünster sørgede for, at Banen blev forlænget til
Rensborg. Ti Aar senere, 1854, blev Frederik VII's sydslesvigske Jern-
bane fra Flensborg over Sollerup-Ørsted-Husum til Tønning bygget.
Fra Tønning gik dengang en betydelig Skibsrute til England. Da
Fundamentet for denne Banelinje var færdigt, begyndte man på Linjen
Husum-Rendsborg, dvs. fra Husum til Ørsted og derfra direkte til
Klosterkro ved Slesvig over Lottorp-Duvensted til Rensborg. Denne
Bane tværs over Landsdelen førte over Treja. Her findes endnu en
Strækning af Banedæmningen, kaldet den »gamle Bane«. Fra Treja
gik det mod Holm hen over Engene op ad »Holmer Bjerget«, en For-
højning direkte op mod Trenen, forbi Møllers Gaard, som dengang
tilhørte Senator Marquardsen. Her ved Claus Møllers Gaard kan man
stadigvæk se den Udjævning af Holm-Bjerget, der blev foretaget, hvor
Banen gik. Fra Holm førte Banen over Ellingsted videre mod Kloster-
kro. Nordøst for Ellingsted ser man ligeledes den Dag i Dag Rester af
det gamle Banelegeme.

I Henhold til »allerhøjeste kongelige Resolution« fra 27. Septem-
ber 1863 begyndtes den 17. November samme Aar Forhandlinger med
Ejerne af den Jord i Vester-Treja, som Banen skulde gaa over. Til

Stede ved Forhandlingerne var Amtmand Davids, Overpræsident Lassen fra Flensborg som Kommissær for Banen, Kaptajn von Ovesen som teknisk Raadgiver, Skovfoged Heldt som Kommissær for Godtgørelser ved Beslaglæggelse. Foged Mohns som Vejinspektør. Sogneraadsformændene Hensen og Fr. Clausen, Mr. Peaton som ledende Ingeniør og Købmand Frederiksen som Jernbanebefuldmægtiget for Beslaglæggelser. Protokolfører var en Herr von Staffelfeldt. Dagen efter forhandlede man i Senator Marquardsens Hus i Holm og senere i Ellingsted i Sogneraadsformand Claus Thomsens Hus. Den ledende Ingeniør Peaton var som sagt Englænder. Alle Jernbaner i vor Landsdel blev bygget af engelske Firmaer. Jernbaneskiner, Lokomotiver, Jernbanevogne samt alt andet Tilbehør kom direkte fra England. Efter at Banen var færdig, laa den tekniske Ledelse af Banen fortsat i engelske Hænder.

For at give Banen ved Holm den planlagte Retning i det bakkede Landskab, maatte man flytte en Lade tilhørende Senator Marquardsen, og inddrage et Stykke af hans Have.

At være Lokomotivfører paa en saadan Strækning var dengang noget særligt. En af dem ved Navn Donner var kendt for sit Vovemod og naturligvis beundret. Brændsel til Lokomotiverne var ikke saa meget Køl, men Træ og Tørv. Et Lokomotiv, fyret med den Slags Brændsel, spruttede af Gnister, naar det skulde op ad Holmer-Bjerget. Lokomotivet paa denne Strækning havde Tilnavnet »den rasende Elias«. Hr. Donner levede endnu lang Tid efter, at Banen var nedlagt, i Fortællinger som en Vovehals af Rang .

Treja var ikke længe tilknyttet Jernbanetrafikken. I 1869 sørgede den prøjsiske Regering for, at Hovedstrækningen gik over Slesvig By. Forbindelsen Husum—Slesvig—Rensborg fik da sin nuværende Form, nemlig over Jydbæk. Strækningen Ørsted—Klosterkro blev nedlagt og Treja stod saaledes udenfor igen.

Da Strækningen blev nedlagt, begyndte et stort Tyveri af Jernbanesveller, og Politiet saa sig nødsaget til at foretage Husundersøgelser. Derved blev der opdaget en hel Del, men mangt og meget var saa godt gravet ned i Haver og paa Markerne, at selv Undersøgelses-Kommissionen ikke fandt det.

Den beslaglagte Jord til Banen blev givet de tidligere Ejere tilbage, og de fleste af disse gik ret hurtigt i Gang med at udjævne Dæmningen. Kun »Den gamle Bane« er endnu en Levning fra en Tid, da Treja havde Jernbaneforbindelse.

Margarinefabrik . Åbenrå

Sønderborg
Andelsmejeri

Aksel Michelsen
Kul- og Trælshandel
Tønder Telefon 2530-2531

TØNDERHUS

Danskhedens nye Borg

Knud Hawvig . Tlf. 622 . Tønder

Svend Kirchheiner
aut. Installatør

Storegade 17 . Tønder . Tlf. 45

Tønder Mejeri

telefon 186

LOLLANDS TIDENDE

Lollands største Dagblad
Hovedkontor i Nakskov
Filiakontor i Maribo og Rødby

**Lolland-Falsters
Folketidende**

Stiftets største Blad
Nykøbing F.

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

I serien: Skrifter udgivne af Historisk samfund for Sønderjylland
er udkommet

- Nr. 1. Erik Christensen: *Fra min virksomhed i Tønder*. 2,25 kr. (I boghandelen 3,00).
- Nr. 2. P. J. Refshauge: *Bonden, der blev landråd*. Udsolgt.
- Nr. 3. Tønder gennem Tiderne. I.—II. 25 kr. (I 14 kr., II 11 kr.) (37,50).
- Nr. 4. M. H. Nielsen: *Fra slesvigsk fattigvæsens fortid*. 4,50 kr. (6,00).
- Nr. 5. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: *Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie*. 4 kr. (8,00).
- Nr. 6. Navneregister til H. P. Hanssens værker. Udgivet af Johan Hvidtfeldt. 2 kr. (4,00).
- Nr. 7. Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs tilblivelse, 3 kr. (4,50).
- Nr. 8. Peter Kr. Iversen: *Vejledning for sønderjydske lokalhistorikere*. 2 kr. (3,00).
- Nr. 9. Johan Hvidtfeldt: *Slægtshistoriske studier i Sønderjylland*. 2 kr. (3,00).
- Nr. 10. Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark. 6 kr. (10,00).
- Nr. 11. Olav Christensen: *Bibliografi over sønderjydske slægtsfavlelitteratur*. 2 kr. (3,00).
- Nr. 12. Nordslesvig efter genforeningen. 7 radioforedrag. 3 kr. (4,50).
- Nr. 13. Thorvald Petersen: *Fra Als til Tønder*. 6 kr. (10,00).

Medlemmer af Historisk samfund for Sønderjylland kan bestille skrifterne hos samfundets kasserer, adjunkt Knud Fanø, Frilandsvej 21, Tønder.

Ikke-medlemmer kan købe dem i boghandelen.